

BÓNA ISTVÁN

Vendégségben őseink háza táján

A szolnoki Damjanich János Múzeum új állandó régészeti kiállítása

E sorok írója koránál fogva — sajnos — azzal dicsekedhet, hogy a Kossuth téri épületben rendezett valamennyi „állandó” régészeti kiállítást tanulmányozhatta, így van mivel összehasonlítani a legújabbat. A legújabbat, amely valóban más, mint a megelőzők. Nem akar *mindent* bemutatni, annak ellenére sem, hogy területe kétszerese a korábbiaknak. Az új kutatásokra és az új leletekre összpontosítja a figyelmet, s ezek segítségével csomópontokon keresztül ismerteti a megyében valaha élt emberek történetét a kezdetektől egészen az újkorig. Eközben úgy válogat, hogy nincs hiányérzetünk, a kiállításon végigsétálva úgy érezzük, minden lényegeset láttunk.

A teljesség imént hangsúlyozott érzetét a rendezés Kolumbusz tojásához hasonló egyszerűséggel érte el. A tematikus kiállítást ugyanis egy emelvényrel is hangsúlyozott „kincstárral” zárja, félkörívben rendezett hosszúkás vitrinekkel, amelyekben ügyesen válogatva vizsgáltjuk vagy megismerhetjük mindazon jeles tárgyakat, amelyekért régen is érdemes volt a Damjanich Múzeumot látogatni s ezután is érdemes lesz. Egyúttal eleget tesz egy muzeológiai alapkövetelménynek, amely kimondja, hogy a múzeumok legfontosabb anyagát lehetőleg állandóan megtekinthetővé, tanulmányozhatóvá kell tenni. Itt ebben nincs hiba. Balról jobbra haladva először a múzeum híres neolitikus arcsos edényét és festett edényeit láthatjuk, majd a rézkor legfontosabb megyei emlékei, rézeszközei, díszedényei következnek, ezután a bronzkor bronzleletei, a bronzkardokból és sarlókból álló bronzkincs vitrinje jön (hogy a bronzkorból végre valahol igazi bronzot is lásson a látogató), ezután a vaskor nevezetes megyei leleteit szemlélhetjük meg, köztük a szkíta kor csontból faragott és bronzból öntött tegezdiszeit és a szépséges kelta leletek újabb válogatását. A félkör jobboldalán válogatott szarmata ékszereket láthatunk, majd válogatást a híres gepida leletekből: aranyékszereket, sasfejes díszcsatot, fibulákat. Külön vitrint kaptak a pénzleletek, ebben először kerültek kiállításra a megyében talált aranypénzek az ókoriaktól az újkoriakig, valamint a friscachi ezüst pénzekből álló jászapáti pénzkincs. Szép válogatást kapunk az avar kor leleteiből is, itt vannak kiállítva az arany fülbevalók és a legszebb öntött övdíszek. Természetesen nem maradhattak ki a megye válogatott honfoglaló magyar leletei sem, a legszebb vitrinben pedig a szép, kora és késő középkori edények gyűjteménye, köztük a legszebb gepida bepecsételt edényekkel.

Ha ennyi minden látható, akkor miért más ez a kiállítás, mint elődei vagy más megyei szomszédai? Mindenekelőtt azért, mert nagyobb részben mégiscsak új: a kiállított leletek túlnyomó része olyan ásatásokból származik, amelyek a 15 évvel ezelőtti állandó kiállítás elkészülte után történtek — egyes ásatások egészen az elmúlt évig tartottak. Van ugyan régebbi is, de eredményei, leletei közöletlenek, vagyis ma is újdonságnak számítanak. Új a kiállítás abban is, hogy a bemutatásra kiválasztott öt csomópont — vagyis öt korszak — egy-egy házat helyez a középpontba. A telepátások, kivált a

szakszerű házfeltárások alig két-három évtizeddel ezelőtt kezdődtek el, korábban egyszerűen lehetetlen lett volna „házzól házra” haladni egy kiállításon. Mára pedig — részben a helyhiány miatt, de azért is, hogy bizonyos háztípusok ne ismétlődjenek az unalomig — még válogatni is kellett. Az újkőkorból lehetett volna egy másféle népesség másfajta házát is kiállítani, nem került sor rézkori, korai bronzkori, késő bronzkori, korai vaskori, szarmata, gepida házak félig vagy féligmeddig helyreállított érzékeltetésére, holott — kivált a két utoljára említett korszakból és népességtől — bőszegesen lett volna mit bemutatni. A kiállítás viszont csak öt korszak öt félig felépített, némileg kicsinyített házát mutatja be, természetesen a házakból előkerült leletekkel és a házakhoz kapcsolódó település leleteivel együtt.

A legnagyobb újdonság, túlzás nélkül: merőben új a bevezető korszak és háza. A mezolitikum (középső kőkor) emlékeit még egy évtizedre sem visszanyúló módszeres kutatás előtt nem ismertük a megyéből, kivált a Zagyva-vidéki vadásztáborok egész sorozatát. Bár nem valami mutatós építmény, történeti és régészeti értelemben mégis szenzáció a Jásztelek I lelőhely 1. számú kerek kunyhója és oszlopvázaz szerkezete. Valljuk be, 8000 évvel ezelőtti házat eddig nem lehetett ezen a vidéken látni. A korszak apró kőeszközei valószínűleg nagyon fontos leleteknek fognak bizonyulni, segítségükkel lehet majd a helyi átmenetet az újkőkori életformába igazolni.

Szajol-Felsőföld telepének itt félig helyreállított háza „in situ” tárja a látogató elé az 5900—5280 évvel ezelőtti élt újkőkori ember berendezését, elsősorban edényeit. A kora neolitikus Körös-kultúrának ez a remek emlékegyéből már az előző kiállítás egyik nagy látnivalója volt. Amiből most több van, az a kor vallási életét és hiedelmeit tükröző műalkotások sorozata: a termékenységet félreérthetetlenül hangsúlyozó női szobrocskák, ülő férfi szobra, bika alakú edényplasztikák. Remélhetőleg most is kiváltja majd a látogatók csodálatát a ház mellett álló nagyméretű gabonátároló edény és plasztikus díszítése.

A terem másik felét a türkevei Terehalom 2. lakó- (s egyben ásatási) szintjének rekonstruált házrészlete foglalja el. 1985—1995 között a Terehalomban 11 bronzkori lakó- vagy házszintet sikerült egymás alatt feltárni, a leglátványosabb ezek közt az 1986. évi feltárás volt, amikor egy 11,60x6 m-es alapterületű, kéthelyiséges olyan épület maradványait sikerült kibontani, amely épület tűzvészben pusztult el teljes „berendezésével” együtt. A felnagyított színes ásatási fényképen jól felismerhetőek azok a dísztalak, amelyek egy polc elégekor hullottak egymásra. A szépen restaurált talakat most ismét eredeti helyükön, a polcon láthatjuk. Bár egészen más, mint az újkőkorból, a bronzkor hitvilágát tükröző művészet nem kevésbé vonzó: az áldozati állatokat jelképező étellel teli állatszobrocskák, a különféle madár alakú és madártestű, bikafejjel díszített, valamint emberi lábakon álló edények. Ezek mellett feltűnő az emberábrázolás mértánias egyszerűsége, az edényekre karcolt vagy az urnákat plasztikusan díszítő felhúzott kezű „fésű” emberek, az emberábrázolás eme végtelenül leegyszerűsített formái. A bronzkori temetkezést egy Nagyrév-Zsidóhalom mellett feltárt hamvasztásos sír képviseli, ennek melléklete a telep és temető ásatásokon ritkán előkerülő bronztárgyak egyike, egy törpenge. A korszak fejlett bronzművességéről tanúskodnak viszont a tiszafüredi öntőminták.

A két nagy terem közti kisterem azt a másfél-két évezredes hanyatlást érzékelteti, amely a településmódban és lakáskultúrában bekövetkezett. Nyugatról behatoló kelta hódítókkal tűnik fel az 50—100 cm-re a földbe ázott, úgynevezett félig földbe mélyített putriház. Ha egyáltalán fűteni lehetett, akkor a ház sarkába épített agyag- vagy kőkemence adott némi meleget e sötét, füstös, veremszerű lyukaknak. Ez az angoloktól

előkelősködően „süllyesztett padlójú”-nak becézett háztípus (az ő angol és szász őseik is ilyenekben laktak) az Árpád-korig alig változik valamit. Eppen változatlan egyszerűségüknek „estek áldozatul” a szarmaták és a gepidák ugyanilyen vagy nagyon hasonló házai: sok lett volna belőlük!

A veremház kelta alaptípusát Tiszafüred-Morotvpart egyik 5x3,5 m-es alapterületű házának rekonstruált részlete mutatja. Szinte hihetetlen, hogy e putrik lakói fazekaskorongon remek edényeket készítettek, különösen figyelemre méltó a ház előterében álló úgynevezett kemosz, az olajjal világító egykori görög csillárok remek kelta utánezata. A házhoz tartozó falí vitrinben megcsodálhatjuk a kelták csodálatos bronzöveit és remekművű vasfegyvereit s még inkább csodálkozhatunk azon, hogy magas színvonalú technikai tudásuk lakáskörülményeiket illetően milyen igénytelenséggel párosult.

Az avarok ma már számos helyről ismert telepeinek és házainak egyikét a Karcag-Apaváron kiásott putriház képviseli. Ebbe kerültek az avar kori fazekasság válogatott termékei. Sajnos, nincs olyan szerencsénk, hogy a házakból ilyen szép, ép edények kerüljenek elő; valójában sírokból származnak. Elsősorban az ifjú nemzedék érdeklődését hivatott felcsigánzni a lovával eltemetett avar sírjának „helyreállítását”, az Őcsödről származó látványos „in situ” kiválóan sikerült. Nem tudom viszont, kitől és mikor terjedt el a tévhit, hogy a Tisza vidéki gepidák és a dunántúli longobardok kezdetől fogva ellenségeskedtek egymással, mi több, szinte egyfolytában háborúztak. A valóságban ugyanis a Gepidia pusztulását okozó 566/57. évi nagy háború előtt mindössze egy alkalommal ütköztek meg egymással: 551-ben. Előtte kifejezetten jó viszonyban voltak.

A másik nagy terem a magyar középkor emlékeit hivatott bemutatni, a honfoglalástól a török kor végéig. Még elavult, túlhaladott elméletként is kár volt Szolnok nevének „pánszláv” magyarázatát feléleszteni, a város és a megye neve ugyanis nem a szláv sol = só szóból származik, hanem a magyar Szónok személynévből. Mivel ez az utóbbi még ma is alig ismert, a régi tévedésben felnőtt nemzedékek — félő — „ráharapnak” az előző dilettáns magyarázatra.

Házak helyett ebben a teremben maketteket láthatunk. Az Árpád-kort Tiszaörvény-Templomdomb ásátással feltárt középkori temploma és házai érzékeltetik. Jól, mégis kissé szűkkörűen, hiszen a falu nagyobb szabású feltáráására nem kerülhetett sor. Ezután Karcag-Orgondaszentmiklós területéről egy korai kunszállást láthatunk. Jól sikerült a Négyszálláson kiásott jász telep, templom és templom körüli temető makettje is, teljességgel elfogadhatatlan viszont a Szolnok XVI. századi várát és városát bemutatni kívánó makett. Mivel az utóbbi alig javítható, tanácsos lenne újat készíttetni, s vigyázni olyan apróságokra, hogy a falak nem kőből voltak, hanem úgynevezett palánk szerkezettel épültek, a házakat se felülről dobálták be, hanem utcákat alkottak.

A terem két hosszanti fala mentében sorakozó vitrinekben szép válogatást kapunk az Árpád-kori, majd a Selmeczi László által kiásott kun és jász sírletekekből. Szabad legyen itt is megjegyeznem, hogy az igazán remek tiszaföldvár-homoki és négyszállási ékszerek közt szerénykedő kauri ékszer *csiga* s nem kagyló. A Szolnok makettal párhuzamosan elhelyezett vitrinekben kiválóan válogatott és összeállított késő középkori és török kori cserép- és fémedények láthatók, valamint kiváló kovácsoltvas eszközök és fegyverek, továbbá néhány szép figurális kályhacsempe.

A kiállítást az ismertetésben már megtárgyalt „kincstár” méltó módon zárja.

Nem tudom, okvetlenül jó hagyománya-e a szolnoki múzeumnak, hogy régészeti kiállításainak „vezetői”, sőt „kiállításvezetői” egyáltalán nem vezetnek. Nem követik,

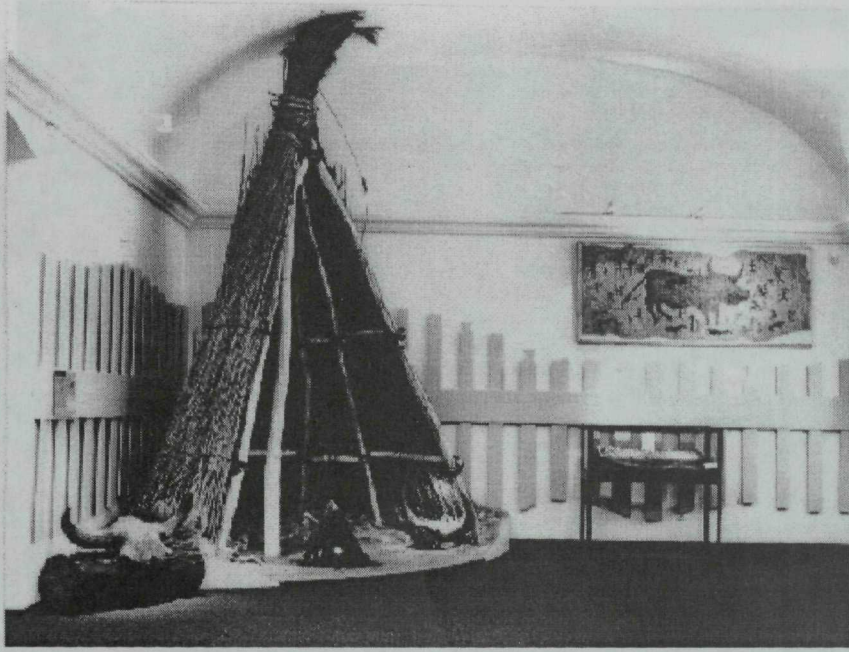

nem kísérik a kiállítást, meg nem is nagyon lehet elképzelni, hogy valaki a három termen úgy sétáljon végig, hogy közben egy könyvet is elolvasson. Már 1982-ben hat munkatárs tollából származó tanulmánykötet jelent meg a kiállítás ürügyén, a kötet egyetlen tételes része a képjegyzék. Akkor bő angol nyelvű kivonat is szerepelt a kötetben, ez — meglepetésünkre — az új kötetből hiányzik. A most kiadott „Vendégségben őseink háza táján” című vezető ugyanis szintén tanulmánykötet, melynek nyolc szerzőjéből négy azonos a korábbiakkal. Szép színes táblák is vannak benne, viszont a többi képet most a szöveg közé tördelték, így hát még képjegyzékre sem volt szükség. Aligha tartható egyébként „vezetőnek” egy olyan kötet, amelyet mindössze 1000 példányban jelentettek meg. Ennyire borúlátók nem lehetnek a szép kiállítás jövődjét és látogatottságát illetően a rendezők, akik viszont kiadtak egy rajzokkal illusztrált 4 oldalas szórólapot is, amely kitűnő, mondhatnám ideális kiállításvezető — lenne —, ha nem csak a két első teremről szólnak (mint értesültem, a harmadikról is készül valami hasonló) s nem csupán 1500 példányban sokszorosították volna. Ha elkészül a középkori terem hasonló szórólapja, melegen ajánlom minden látogatónak ezeket igazi, jó vezetőként.

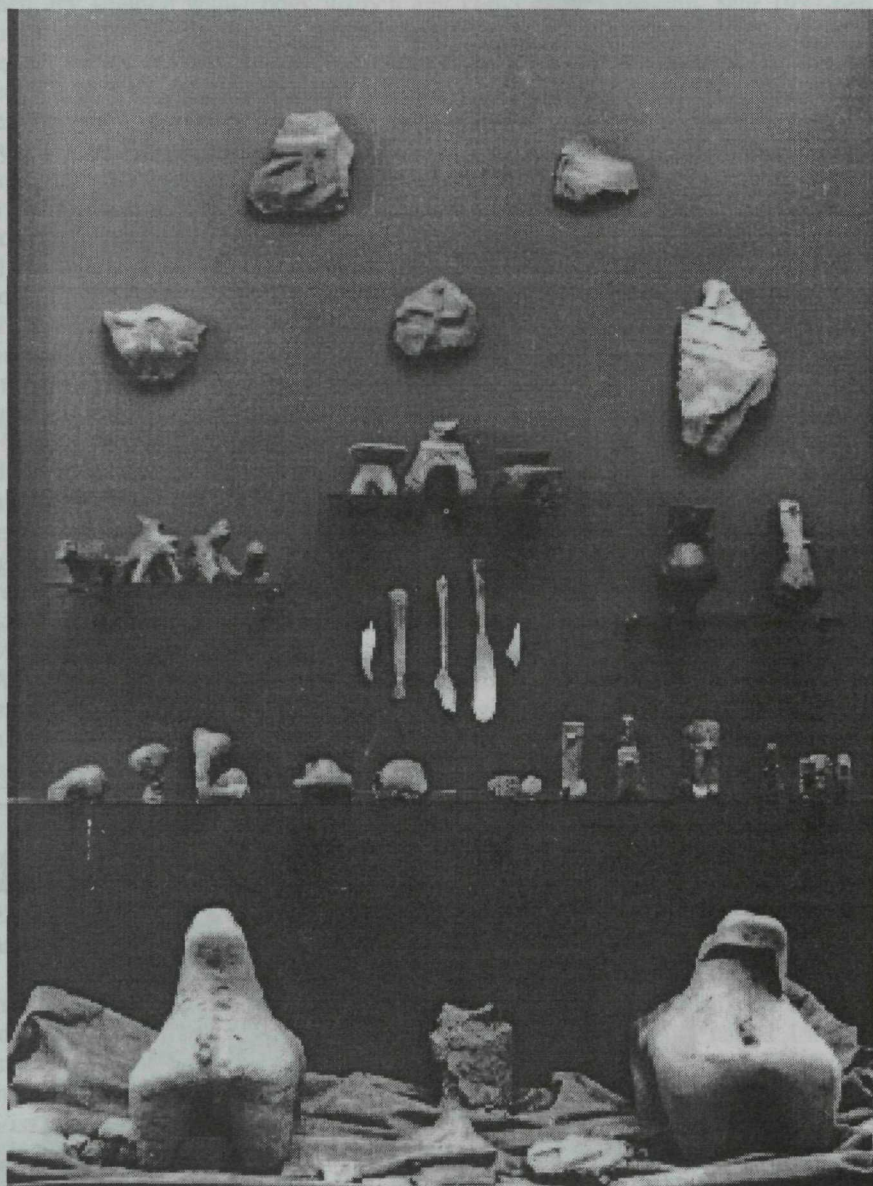
Ha már itt tartunk, szabad legyen valamit komolyan is megbírálnom. Az imént említett szórólap a dátumokat Kr. e.—Kr. u. formában használja. Nem így a tanulmánykötet! Ebben két szerző a keresztény időszámítást használja, kettő a közelmúltig „kötelező”, manapság pedig „világnézeti szempontból semlegesnek” hangoztatott i. e.—i. sz. rövidítést, két szerző pedig ügyesen elkerülte az állásfoglalást, szerencsére meg tudták tenni, hisz egyikük a legtávolabbi, másikuk a legközelebbi korszakról írt. Sajnálattal kell megállapítanom viszont, hogy a kiállítást „hivatalos” szövegeiben csak az i. e.—i. sz. formát találjuk.

Az 532-ben bevezetett európai keresztény időszámítást nem tartozik a szégyellnivaló fogalmak, a múlt „végeképp eltörleendő” örökségei közé. Vannak nyelvek, amelyekben nem is lehet másféle dátumot használni. Tessék csak megnézni az imént hivatkozott „Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében” c. „vezető” angol szövegét a B. C. (= Before Christ) és A. D. (= Anno Domini) dátumokkal. Az angol nyelvre nem tudta Hitler „néptárs” és Sztálin „elvtárs” ráparancsolni az időszámításunk előtt/után formulát, ami egyébként is struccfej a homokban. Nagy-nagy tévedés az i. e.—i. sz. rövidítést „világnézeti szempontból semlegesnek” vélni, hiszen akik elrendelték és kötelezővé tették, azok éppenséggel az agresszió, a világnézeti türelmetlenség bajnokai és nagymesterei voltak, akiknek még megszokásból vagy pongyolaságból sem szabadna az uszályukban megmaradni. Mellesleg a türelmességükről nem éppen híres mohamedánok is a mindennapi dátumozásban a Krisztus (születése) előtt vagy után formát használják, hiszen ez nem egyéb, mint a pusztá tényállás: a naptár 1500 év óta Krisztus születéséhez igazodik. S mivel ez a keltezési mód visszafelé is érvényes, három év múlva már Krisztus születése utáni 2000-et fogunk írni!

Visszatérve a kiállításhoz: nehéz róla írni, hiszen egy látványt látni kell! A csodálatosan felújított Damjanich János Múzeum új állandó régészeti kiállítását a szakemberek és a nagyközönség figyelmébe ajánlom, abban a reményben, hogy sok évig fogja szolgálni a tudományt és a művelődést.

Középső kőkori és újkőkori lakóház (kicsinyített rekonstrukciók)

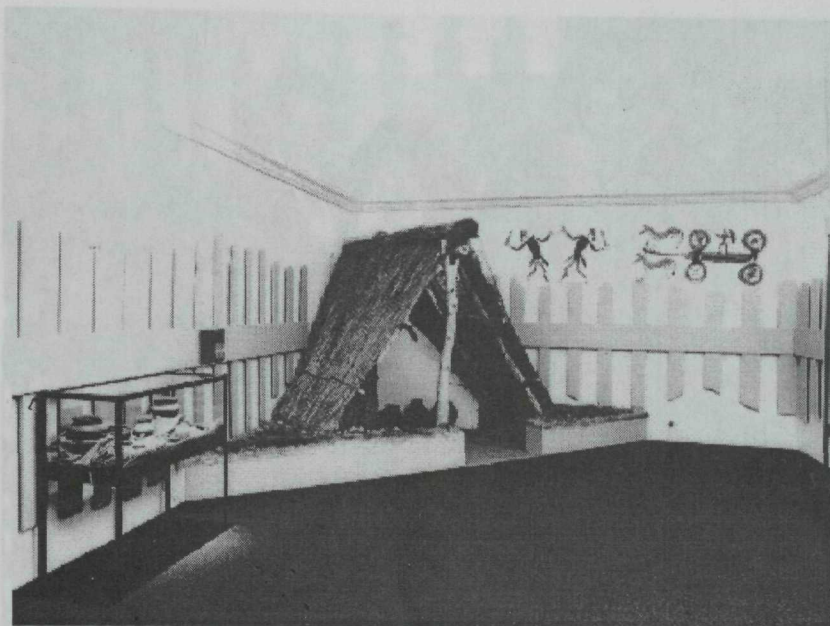
Újkőkori leletgyűttes

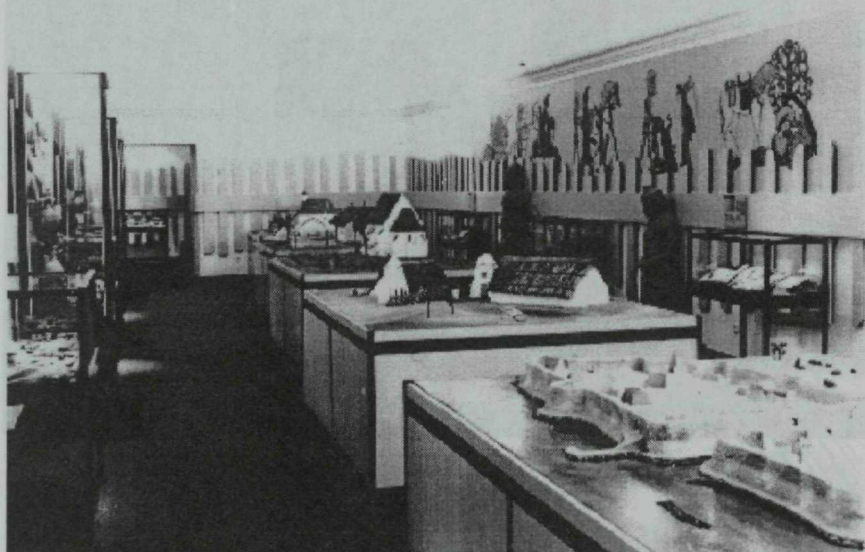
Fent: Újkőkori és bronzkori lakóház együttes látványa
Lent: Göncz Árpádot Csányi Marietta, bronzkoros régész kalauzolja

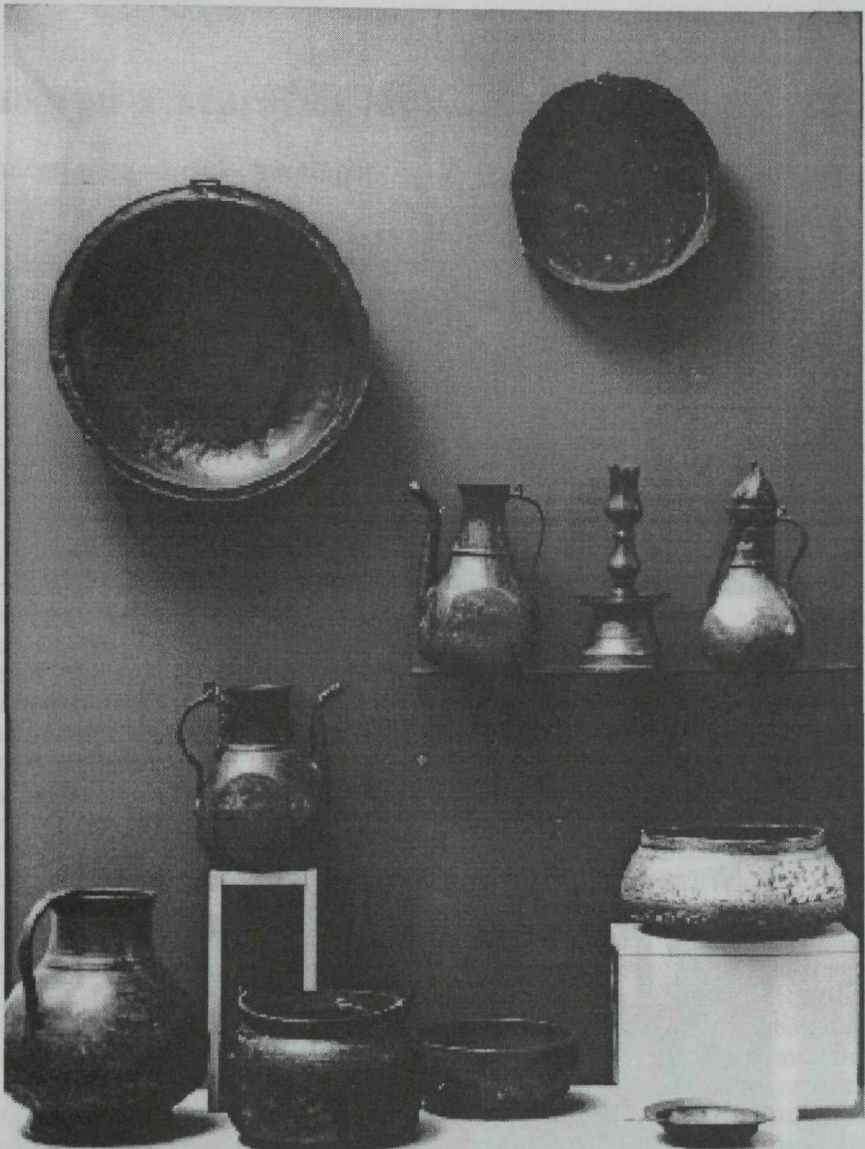
A bronzkori hitvilág emlékei

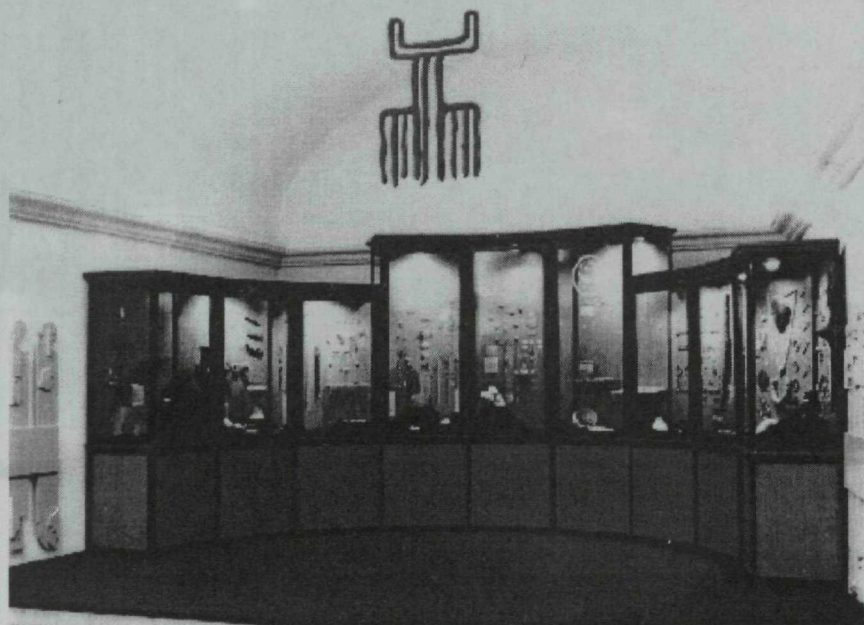
Kelta és avar lakóházak

*Fent: A kiállítás megnyitóján Göncz Árpád idegenvezetője Tálás László
Lent: A középkori falvak makett sorozata*

Középkori török edények szép együttese

A falumakettek között vezet az út a kiállítás „csattanójához”, a szép látványt nyújtó „kincstár”-hoz (Válogatásunk valamennyi fotóját Kozma Károly készítette)